

ЛИТЕРАТУРНАТА КРИТИКА ПРЕД НОВИ ЗАДАЧИ

Новата реч на др. Тодор Живков „Носете и издигайте още по-високо нашето чисто, свято и победоносно знаме!“, произнесена на 14 март 1969 г. пред шестнадесетата отчетно-изборна конференция на столичната организация на ДКМС, както и всички негови речи и доклади, намери жив отклик сред цялата наша общественост. Тя се възприе като много навременен партисен документ, логическо продължение на „тезисите“ за творческа работа сред младежта, като ярка изява на изключителна грижа и пълно доверие към младостта на родината и към художествената интелигенция, която бе особено развълнувана от обстоятелството, че основната част от речта бе посветена на актуалните проблеми, свързани със сегашното състояние на идеологическия фронт. В тази забележителна реч отново се подчертава необходимостта да се издига все повече и повече ролята на обществените науки и идеологическите дисциплини, които придобиват особено важно значение днес, когато между комунистическата и буржоазната идеология се води сурова битка за спечелване умовете и сърцата на хората от целия свят. Затова е така категоричен призивът на партията към младите комунисти да поемат в своите ръце гордото знаме на Димитър Благоев и Георги Димитров, да го издигнат още по-високо и да го пренесат „чисто, свято, победоносно — през всички изпитания и трудности“...

Прави силно впечатление дълбочината на анализа и вещото познаване на явленията, процесите и промените, съпътстващи ускореното развитие на нашия икономически, политически и културен живот. Набелязват се кардинални задачи, имащи изключително важно значение за настоящето и бъдещето на нашата комсомолска младеж: създаване на висококвалифицирани специалисти от нов тип, на творчески и хармонично развити личности, възпитани в патриотичен и комунистически дух, активно воюващи за претворяването на партийните задачи в живота, осъществяване на ученическо и студентско самоуправление... За успешното изпълнение на тези основни задачи партията препоръчва да се използват максимално както знанията, жизненият опит и отговорността на преподавателите, така и ентузиазмът, предаността и неизтощимата енергия на българската младеж, за да може тя отрано да изработи у себе си истинско класово съзнание, трудови навици, будно чувство за отговорност пред колектива, класова дисциплина, издръжливост и упоритост в преодоляване на трудностите... „Нужно е — подчертава др. Тодор Живков — да се почувствуваш частица от класата, да се слееш с нея.“

Със задълбочен научен анализ и зрял реалистичен поглед първият секретар на партията обхваща социално-психологическите промени, настъпили у нас след социалистическата революция и особено набляга на необходимостта да се изграждат още по-голяма „класова консолидация“ между победилите работници, селяни и интелигенция, още по-голямо „социално единство“ и „класова еднородност“ на нашето социалистическо общество. Тъкмо затова и нашите постижения в областта на икономиката и културата, и нашите слабости в политическия и литературен живот се констатираат с категорична яснота и недвусмисленост,

с подчертано чувство за самокритичност и партийна отговорност. Твърде показателни са в това отношение пасажите, където се посочват причините за допусканияте слабости в работата с младежта. Тези слабости не се приписват само на младежите. „Знаем — подчертава се в речта, — че тези слабости са не само ваши, но и наши — на държавните и партийни органи и организации.“ Този самокритичен тон е не само поучителен. Той говори за един изпитан вече тринадесет години партиен стил след Априлския пленум на Българската комунистическа партия. Това е тон на проникновено вглеждане в дълбочина и в ширина на процесите, в тяхната разновидност и противоречивост. Това е тон на лична отговорност на всеки комунист и гражданин и на още по-голяма активност в политическия и културен живот; на цялостна загриженост и политическо прозрение при решаването на всички проблеми; това е спокойният и мъдър тон на партията — нещата да се назовават със същинските им имена, да се казва винаги партийната истина и за сполуките, и за неблагоприятията в нашата трудна и отговорна работа. . .

Особена актуалност добиват днес онези пасажи от речта, които се отнасят до неблагоприятията в работата на нашата литературна критика в последно време. Посочват се както постиженията на нашата литература, така и онези неблагоприятията, които тревожат. Атакува се с основание неефекасната намеса на литературната критика против „хонконгските грипове“ на чуждите идеологически епидемии и другите „вносни“ болести, с които се цели да се ерозира нашето общество; осъжда се равнодушието, с което се разхвалват посредствени художествени произведения, които притъпяват художествения усет у народа, деформират човешките души и осакатяват тяхната чувствителност; с основание се бие тревога за настъпилото самоуспокоение сред някои ръководни дейци и творчески организации; за неоснователното отдръпване на опитни и заслужили литературни критици, които предпочитат повече спокойния терен на отминалия литературен живот и отбягване схватките с недъзите на съвременната литература. А повикът на партията е да се поведе борба за пълноценни творби, за високохудожествено майсторство в литературата и изкуството; борба за зрели и вълнуващи платна, на които да са отразени съвременните тревоги и радости на хората; борба за изкуство, което да възпитава комунисти, което да не подминава сложността и патоса на живота ни, а задълбочено да го отразява; борба да се прогони „кандилният дим“ от големия храм на литературата, която познава Ботев, която откърми Вазов и Пенчо Славейков, Алеко Константинов и Елин Пелин, П. К. Яворов и Христо Смирненски, Димчо Дебелянов и Никола Вапцаров. . .

Този настоятелен повик задължава не снизяване, а извисяване на критериите, строга творческа изискателност в утвърждаването и в критическия патос на отрицанието, особено когато се касае до бездарни произведения, до безвкусицата и до всички заместители. „Далеч сме от мисълта да отричаме успехите на нашата литература — се подчертава в речта. — Но заедно с това сивият поток е един тревожен факт. Какво тогава представлява поголовно утвърдителната критическа дейност, ако не завеса от кандилен дим?“ Тъкмо срещу безпринципната критика е насочена тревогата на партията: да се прекрати веднага вредната практика да не се изтъкват действителните качества на дадено произведение и да се поведе системна работа за повишаване на изискванията, за боева и оперативна критика, която да дава точни и правдиви оценки; която да съблюдава винаги строгия класово-партиен подход при оценката на всички литературни явления. И в тази системна работа не трябва да се изключват опитните критици, а продължително да се изучава техният опит; съвместно да се организират творчески семинари, разговори, срещи и най-различни други форми, с цел да се пресече пътят на посредствеността в литературата и да се възвърне авторитетът на литературния

критик като човек с доказан естетически вкус, с верен усет и солидна марксистко-ленинска подготовка.

Критикът е длъжен да вниква в идейно-емоционалния свят на писателя и да съпреживява всеки негов образ на съответната художествена висота; да диша свободно в творческата му атмосфера. И при правдиво тълкуване на художествените произведения да създава верен литературно-критически образ на писателя. Само в такива моменти може да се говори, че критиците пресътворяват образи или по-точно, че изграждат по своему портретите на писателите. Тъкмо затова за такива критици с основание може да се твърди, че те не са безстрастни констататори, обикновени ценители и посредници между художник и публика, а нещо повече. Те се превръщат в истинска творческа съвест. Съвест, отмерваща по свой усет всички нюанси от образа на писателя, всички негови ъгловатости и специфични домогвания, тревоги и съмнения. И когато проникновеният критик е открил кондензираната сила на художественото внушение, когато се е вмесил в живота на твореца, той неминуемо го насочва, възпира или преориентира. И тази съвест, колкото и субективна да изглежда на пръв поглед за самия творец, тя упражнява своето въздействие. Тя може да изглежда само субективна, но щом е продиктувана от прогресивните интереси на живота и на народа, тя никога не ще се превърне в субективистично своеволие. Тя трябва да бъде винаги спокойна и чиста съвест, мъдра и зряла, безкомпромисна и ясна. . . Само тогава прецизната и строга литературна критика ще бъде истински водеща, ще дава тон в развитието на литературата и активно ще се намесва в литературния процес. Единствено така тя ще подпомага както творците, така и читателите. . .

Опитът и традициите, сътворени от изтъкнатите критици-марксисти — Димитър Благоев, Георги Бакалов, Димитър Димитров, Тодор Павлов и др. както и положителните изяви на талантивите съвременни литературни теоретици, критици и историци трябва да се изучават системно, за да може нашата литературна критика да отговори на назрелите нужди на времето и да реши успешно поставените ѝ от партията важни задачи: „Ние трябва да изострим още повече нашето идеологическо оръжие, да бъдем по-настъпателни, да даваме отговор на онези проблеми, които животът поставя, да нанесем неотразими удари на противника и същевременно да създадем непреодолима броня срещу всяка идеологическа диверсия на империализма.“ Не се ли отговори навреме на тази изключително важна партийна задача, ще се насърчава по косвен път снобизмът в литературата и липсата на класово-партиен подход в оценката на художествените произведения на съвременните български писатели; ще се подмени комунистическата партийност с „димна завеса“ от словесни трикове и неаноти; ще продължи вредната практика да се пишат хвалебствия за творби, които не е трябвало по начало да се напечатат; ще се превъзпяват и слабите творби на талантивите ни поети, белетристи и драматурзи, вместо другарски и загрижено да им се окаже навреме помощ чрез вещото и мъдро критическо перо. . .

И за да не се повтарят досегашните грешки, партията ни учи да се насърчават талантивите критици, доказали своята партийна принципност, да се ограждат те с внимание и да се въвеждат отрано в голямата битка за спечелване на човешките сърца и умове. „Но тази битка — се подчертава в речта на др. Тодор Живков — трябва да се води вещо, умно, аргументирано, убедително. В нея трябва още по-активно да участвуват нашите философи, социолози, икономисти, журналисти, дейците на литературата и изкуството, всички работници на идеологическия фронт.“ В тази борба несъмнено не на последно място трябва да стои приносът на литературния критик; на критика-откривател, бдящ на аванпостове на литературата и на живота. Нашият живот се нуждае едновременно от навременната, точна и оперативна литературна рецензия, и от литературния

файлетон срещу скорозрејките в литературата, и от задълбочения анализ на промените в съвременния литературен процес, разкрити в академичната студия, и от публицистично заострената статия против идеологическата ерозия, и от етюда, литературното есе, очерка, портрета, монографията. . . Широко и необозримо поле за творческа изява, стига да са налице солидната подготовка, марксистко-ленинският мироглед, талантът и огънят на силната воля, за да се воюва срещу нарушителите на партийната линия, против контрабандата в литературата, против извънлитературните съображения. . . Тъкмо затова др. Тодор Живков призовава да се полагат постоянни грижи за младите идеологически работници и горещо препоръчва: „В редиците на този фронт (на идеологическия, б. а.) навлизат цели отреди от културни, талантливи млади хора. Нужно е те непрекъснато да обогатяват своите знания, да стоят винаги здраво върху принципните позиции на марксизма-ленинизма, на комунистическата партийност, да воюват страстно срещу буржоазната идеология, срещу всякакви отклонения „наляво“ и надясно от марксистко-ленинската теория.“

Необходимостта от специална квалификация е особено належаща и за литературоведа, който борови с наследството и оперира с цялото богатство на нашата класика. В неговата дейност само най-общите теоретически постановки и точните знания на материята съвсем не са достатъчни за изграждането на творческия портрет на писателя от миналото, нито за пълното разкриване многообразието на литературния процес, класовата борба, естетическите търсения. . . Наложителни са и познанията на историка и социолога, на психолога и на опитния литературен критик, и винаги наличието на точно определена „социално-класова гледна точка“, за да се даде вярна и правдива оценка на творбите от миналото, пречупена през призмата и на отминалото време, и на съвременността. Фактографското „откривателство“, без проникновена интерпретация на художествените факти и явления и без нещо навлизане в художествения свят на изучавания автор от класическото наследство е просто размиване с автора. . . В такива случаи обикновено всички необходими данни от творческата и жизнена биография са налице, включват се и всички важни събития и явления, които надлежно се анализират, на всички произведения се „прави разбор“, ала въпреки всички усилия отсъствува най-главното — творческият релеф, ароматът и неповторимото у дадения автор. . .

За да отговорят на новите изисквания и потребности, самата литературна наука и критиката трябва да се преустройват в движение, да поощряват творческата и научна оригиналност, самостоятелните решения, неповторимите приноси и решения. Повече от всякога нараства значението на индивидуалността на литературоведа и критика. Днес е немислим новият етап на литературознанието без гражданския патос на самия изследовател, без неговото лично, zaangażирано отношение към парливите въпроси на съвременния живот, без неговия класов усет за новото в живота и в литературата. Старото разделение между „чистия“ литературен историк и „чистия“ критик се вече преодолява. Постепенно се формира нов тип литературовед — с по-широк професионален профил и разностранни интереси, който осветлява явленията на миналото от най-съвременни позиции и който използва в критическата си дейност положителния културен и литературен резерв, натрупан от миналото. Необходимо е да се проявява максимална идейна възискателност, принципност и диалектическа гъвкавост при тълкуването на литературните явления и факти. Принципност и търпимост, взаимно доверие и единение на творческите сили — това са неизбежните условия за пълното активизиране на литературния живот, за пречистване и озониране на творческата атмосфера от всякакви рецидиви на култовското минало. . .

Съвременната литературна критика е призвана да даде нов творчески гласък в развитието на литературния процес, да ликвидира оскърбителната девалвация на естетическия усет и да издигне високи критерии; да събуди нови творчески импулси и благородни пориви, за да бъде изобразен положителният герой на нашата съвременност, който до голяма степен сега е изгласан вън от произведенията на литературата и изкуството. „Къде е образът на съвременния работник — пита др. Тодор Живков в речта си — на новия селски труженик, на младия интелигент? Къде е главната фигура в нашия живот, къде е съвременният комунист — организаторът, умът и душата на всичко ново и голямо у нас?“ Тази „главна фигура“ в живота трябва да се появи като „главна фигура“ и в литературата, за да послужи и като духовен ориентир при възпитанието на младежта. Тя трябва да е един от критериите при прилагането на класово-партийния подход към литературните явления. Тук думата е не заради темата да се пренебрегват художествените достойнства на творбата, а напротив — заради темата критиката да се вдигне на всеоръжие, за да не се допуснат нови плевели в литературната нива; за да не се появят самодоволни еснафи в изкуството, които да ни се сочат като образец за нравствено и гражданско поведение; които да разнасят „правдата“ на своето скудоумно еснафство и да се представят тъкмо като „главната фигура“ в живота ни. Комунистът е неспокоен и силен характер, мъдър и волеви човек, на когото нищо човешко не му е чуждо, но той съзнателно подчинява всичко човешко у себе си на призивите на един голям идеал, чието име е комунизъм. И никак не е пасивна, а активна фигура; той обединява, а не разделя, не поучава, а дава пример с живота си, не е манастирски послушник, а активен борец за социалистическа демокрация, за дружба между народите, за мир и комунизъм. . .

При изображението на действителността не трябва в никакъв случай да се издига като някаква естетическа норма и „критичното начало“, защото опитът доказва, че скепсисът, безразличието или патосът на отрицанието и при най-малкото нарушаване на необходимата мйра водят до черногледство и пораженство. Затова повече от всякога е нужно да се отстоява класовата истина в изкуството. Истината, която разкрива докрай цялата сложност на живота и човека; която внася яснота в решаването на проблемите в живота; която утвърждава и критикува едновременно; която насърчава раждането на новите необходими кълнове в живота и възпира онези сили, които ограничават или просто пречат на разцвета и многообразието на живота, които сили се обединяват със старото и одушават новото, преди да се е родило в живота и в психиката на човека. Утвърждаването на новите истини в социалистическия ни живот изисква и гражданска смелост, и достатъчно воля, и зрял характер, за да не се изкушава критикът-марксист от всякакви увлечения, идващи и от ляво, и от дясно. Литературният критик трябва определено да заживее с мисълта, че неговата дейност е работа изцяло идеологическа; че тази отговорна работа е една от най-ефикасните форми на партийно ръководство на художественото творчество. И за да е действително резултатен този негов отговорен труд, трябва час по-скоро да се преодолеят главните слабости, които се сочат в речта на първия секретар на ЦК на партията: „Главната слабост, която се забелязва в някои среди на нашата художествена критика, е в това, че не се прилагат достатъчно последователно и докрай класово-партийните критерии, когато се оценяват художествените факти, явления и тенденции. Оттук произтича и опасността партийността в критиката да се превърне във фразеология, да стане димна завеса, която да скрие от погледа на партията, обществеността и на самата критика действителните процеси, извършващи се в областта на литературата и изкуството.“

Неоспорима истина е, че посочената главна слабост би застрашила развитието на съвременната ни литература и би я довело до задънена улица, ако не се вземат решителни мерки за търпимост към критиката и от страна на писателите; ако не се пресекат всички опити, независимо от кой засегнат автор идват, да се пречи на оперативната и справедлива дейност на литературния критик; ако не се воюва против безпринципната лична намеса в боевата и настъпателна работа на целия идеологически фронт. Трябва правилно да се разбере навременното подсещане на партията, че за действителното състояние на една художествена литература може и трябва да се съди и от разгърнатата се литературна критика, взела активно участие в задълбоченото изучаване на живота, в правилното забиране и насочване на литературния процес. И ако съществува по-голяма търпимост на мненията, то винаги творческата атмосфера ще е налице, а и литературната критика ще е още по-принципна, настъпателна и боева, дала да се разбере, че включва в действие всичките си възможности, различните жанрове, философия и естетика, за да отговори на назрелите нужди на националната ни съвременна литература. А такава критическа активност несъмнено ще се отрази положително и върху общия климат на културния живот. По този начин грижите и на писателите, и на критиците ще са общи — съдбата на литературата. . . Съвместна ще е борбата срещу заместителите в изкуството; съвместна ще е жаждата за пълноценно и истинско социалистическо изкуство, за пълен разцвет на действителните таланти. Задружните усилия ще се превърнат в организиран отпор против мнимата безпартийност или аполигичност в литературата, против различните вносни „моди“, които не способствуват за многоотстранното и пълнокривно пресъздаване на действителността. Другарската атмосфера и уважение на мненията само ще способствуват да се озонира въздухът за творчески труд, да се пресече пътят на чуждите влияния на капиталистическата идеология и много по-бързо да се изживеят демобилизиращите съзнания на младите творци снобски настроения. . .

Нашата литературна критика, в това число и списание „Литературна мисъл“, са призовани да превърнат съвременността в център на художествените търсения на нашите поети, белетристи и драматурзи. Без да се отрича историческата тематика, без да се отричат възможностите ѝ да се свързва и да въздейства на съвременността, то настоящият ни живот, днешният ни ден, в който живеем, има много по-голямо значение за нас и е хиляди пъти по-актуален от всякакъв най-интересен епизод от историята. Съвременността трябва да се превърне в живителен извор на творческо вдъхновение; тя трябва да се изучава и изследва в цялото ѝ многообразие и движение и от писатели, и от критици; тя трябва да се превърне в главен творчески обект на спорове и прозрения. . . Нека инженерите на човешката душа творят свободно за благо на народа! Нека тази тяхна дейност се превърне във висш израз на духовната младост на живота, който съзидаме с колективни усилия; нека тяхното творчество е възплъщение и на творческата свобода, която настъпи след победата на априлската линия в нашия политически и духовен живот. Партията ще подкрепи всяка инициатива на критиката, когато се касае до ефективната борба за идейна чистота на нашата литература, за изтръгване от корен на всякакви прояви на феодализъм и черногледство, без да отслабва своята бдителност към догматизма и схематизма. Едно от задълженията на списанието е да разработва теоретическите въпроси на литературата ни, за да ѝ окаже конкретна помощ за още по-вглъбеното овладяване метода на социалистическия реализъм в неговото неизчерпаемо богатство, за да отговори по този начин на задачите, които партията ѝ поставя. Ние трябва винаги да помним, че борбата за комунистическа партийност в литературата е сърцевина на идеологическата ни работа и че тази

борба не е временна или моментна кампания, а наша постоянна цел, наше първостепенно идеологическо задължение. . .

Партията има пълно доверие в нашата художествена интелигенция. Речта на др. Тодор Живков е още едно потвърждение за огромната ѝ грижа за укрепване и издигане значението на творческите съюзи, за развитието и разцвета на литературата и изкуството и за пълното по-нататъшно утвърждаване на животворната априлска линия в цялото художествено творчество и изобщо на идеологическия фронт. Тази линия е пределно ясна и недвусмислена. Тя даде вече своите зрели творчески плодове и значителни завоевания във всички сектори на културния ни живот; тя раздвижи и сплоти творческите сили на нацията; тази линия е идейна и политическа основа за трайното единство на истинските творци; тя е най-верният път за още по-голямото сплотяване на художествената интелигенция върху класово-партийна основа, върху принципиалната основа на марксизма-ленинизма и на социалистическия реализъм; тя е „най-верен път за преодоляване на всички трудности и изпитания“ за пълната победа на комунистическите „идеали у човека и в живота“. Централният комитет и други път е подчертавал, че високо цени силата и талантите на нашите художествени творци като истинско национално богатство. И тъкмо затова е така категоричен стремежът за подобряване на атмосферата за плодотворна работа, за правилно творческо насочване и оплодяване на усилията, за пълно сплотяване на всички творци на науката, изкуството и културата. Безрезервното доверие към художествената ни интелигенция бе подчертано и в тази реч на др. Тодор Живков, който призова към творчество и дръзновение, към мъдрост и единство и високо прокламира: „Партията вярва в нашата художествено-творческа интелигенция. Тя и в бъдеще ще ѝ дава своята пълна подкрепа в благородната ѝ борба за създаване на силни и вълнуващи творби — в името на духовния разцвет на народа, в името на Родината, в името на комунизма!“